

Meryem Sebti, *Avicenne. Prophétie et Gouvernement du Monde*. (İbn Sînâ: Nübüvvet ve Âlemin Yönetimi), Paris: Les Editions du Cerf (Islam, Nouvelles Approches), 2021, 314 sayfa. ISBN 9782204143172.

*Selami Varlık**

CNRS'te araştırmacı olan Meryem Sebti'nin kitabının ele aldığı mesele, iki nedenden ötürü özellikle önemlidir. Öncelikle, İbn Sînâ'nın nübüvvet anlayışı üzerine şimdiye kadar bu denli kapsamlı bir monografi yazılmamıştır; bu konu, genellikle onun metafiziği kadar merkezi görülmeyen amelî bir alana indirgenmiştir. Ayrıca, nübüvvet meselesi İbn Sînâ felsefesinin İslam'a özgü temel özelliklerinden birini oluşturur. İslam felsefesinin önemi artık uzmanlar tarafından genellikle kabul görse de, onu Yunan arka planından ayıran zenginliği ile İslam dini arasındaki ilişki henüz yeterince çalışılmamıştır. Aslında, Sebti'nin eserinin temel özelliği sadece konu seçiminde değil, aynı zamanda nübüvvet ile İbn Sînâ metafiziği arasında kurduğu yakın bağda aranmalıdır. Hem Peygamber'in varlığı sadece bir imkân değil, aynı zamanda bir zorunluluktur; hem de bu zorunluluk sadece sosyo-politik değil, aynı zamanda metafiziktir. Kitap bu iki boyutu iki bölümde inceler. İlk bölüm peygamberin, üç temel özelliğini oluşturan akıl, hayal gücü ve bedensel faaliyet sayesinde, nasıl üç yönlü bir aracılık işlevi üstlendiğini inceler. İkinci bölüm ise nübüvvetin, ruhun tekâmülü bağlamında, ahlaki ve siyasi boyutlarını ele alır.

Peygamberin metafizik işlevine odaklanan ilk bölüm, onun duyulur ve akledilir dünyalar arasında nasıl mükemmel bir aracı olduğunu gösterir. O yalnızca vahyi iletmele kalmaz, aynı zamanda İlk İlke'den bedene doğru ve tekrar İlk İlke'ye dönüş yönündeki ikili harekette merkezi bir rol oynar. Peygamberin varlığı gereklidir çünkü o, herkesin ulaşmaya çalışması gereken bir mükemmellik modelini temsil eder. Yani, zikrettiğimiz üç açıdan model oluşturan onun yetkinliği, herkesi kendi

* Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü. İletişim: svarlik@29mayis.edu.tr

noetik, ruhsal ve bedensel güçlerini yetkinleştirmeye teşvik eder. Yazara göre nübüvvet bölümü bu yüzden *Metafizik*'in sonunda yer alır.

Ancak İbn Sînâ'nın metafiziğinin tikel bir insana böyle bir zorunluluk atfetmesi kolay anlaşılır bir nokta değildir. Sebti bu noktada, "tarihsel bir kişiyi yapısının merkezine yerleştiren metafizik bir sistemin" oluşturduğu gerilimle yüzleşir. Sudur nazariyesi göz önüne alındığında, onun insanlar arasındaki varlığı, kompleks bir nedensel sürece uyan ilahî takdirin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sebti'nin gösterdiği gibi, İbn Sînâ, ilahî takdirin Peygamberi gerektirmesini açıklamak için semavî nefislerin eylemi üzerinden bir çift *nedensellik* kuramı geliştirir. *Metafizik*'in 10. bölümü, semavî nefisler tarafından gerçekleştirilen temel aracılık işlevini açıklar. Oysa bedenlere bağlı olan ve dolayısıyla hayal gücüne sahip olan bu nefisler, tikel olamı hesaba katabilir.

Konuyu metafizik ve ilahi takdir açısından ele aldıktan sonra, ilk bölüm, nübüvvetin akıl, hayal gücü ve madde üzerindeki etkiden oluşan üç boyutuna birer bölüm ayırır. İlk olarak, noetik boyut, hem sudur sürecinde hem İlk İlke'ye geri dönüşte merkezi bir rol oynar. Bir yandan, potansiyelini tam olarak gerçekleştirmiş olan Peygamber, bir insan aklı için mümkün olan en yüksek alıcılık derecesini temsil eder. O, sezgisi sayesinde, diğer insanlar için gerekli olan hazırlık çalışmasına ihtiyaç duymadan orta terimi kavrar. Onun noetik aracılığı gereklidir çünkü bilgisi, insanî eylemlere değil, ontolojik olarak gerçekliğin ilkesine dayanır. Sebti, bu noetik alıcılık modeliyle, Aristoteles'in, cevherlerin madde ve formdan oluştuğu fizikteki bilfiil-bilkuvve ikiliği arasındaki farkı gösterir. İbn Sînâ yetkinliği başı başına maddi olmayan cevherler bağlamında düşünür. Diğer yandan, İlkeye dönüş yönünde, böylesine mükemmel bir insanın varlığı sayesinde diğer insanlar için tam yetkinleşme mümkün hale gelir. Yazarın açıkladığı gibi, bu insanlar için akıl, bilfiil var olan bir şey sayesinde yetkinleşir; ancak bu ittisal kesin değildir ve hazırlık gerektirir. Dolayısıyla, en az bir insan için bu birleşmenin kesin olması ve diğer insanlara ilkelerin bilgilerini iletmesi gerekir. Peygamber, sıradan ölümlüler arasında hiç kimse ittisal halinde olmasa bile aklı âlemle sürekliliği sağlar.

İkinci olarak, vahiy, entelektüel boyutla birlikte, peygamberin görünmez dünyanın taktitlerini iletmesini sağlayan bir mütehayyile faaliyetini de içerir. Sebti, İbn Sînâ'da iki farklı pasajda iki vahiy anlayışına dikkat çeker. *Metafizik*'te vahiy, Allah'tan gelen ve insan sözü olmayan bir ses olarak tarif edilir. *Kitabü'n-nefs*'te ise bazen peygamberler, algıladıklarının, bu görünümün kelimelere dökülmüş hali olduğunu tahayyül ederler. Bu ikinci pasajda sesler doğrudan işitilmez, peygamber onları işittiğini hayal eder. Dolayısıyla o, temsil gücü aktif olduğu için sadece pasif bir aktarıcı

değildir, taklitler yoluyla başta sadece görsel olanı duyulur hale getirir. Bu şekilde, aktif bir ruhsal güç olarak mütehayyile, formların bizzat kendilerini değil, teşbih ve temsillerini terkip eder. Yani, vahyin ilk özelliğini oluşturan akıl, akledilir gerçekliği olduğu gibi yansıtırken, mütehayyile semavî nefislerin hayal gücündeki formlarını taklit eder. Bu semavî nefisler de, semavî akılların nesnelere olan akledilir formları taklit ederler. Böylece, yazara göre, peygamberin kişiliği ve yaşadığı dönem vahyin bazı öğelerini etkiler.

Kur'an bu yüzden yorumlanmalıdır ve bu yorum ancak bir filozof tarafından yapılabilir. Lafzî âyetlerle yoruma muhtaç âyetleri ayırt edebilecek olan da odur. Çünkü filozof, peygamberin hayal gücüyle inen âyetleri, Faal Akıl'dan gelen âyetlerden ayırt etme kapasitesine sahiptir. Sebti, vahyin iki kaynağı olduğunu vurgular: semavi nefisler ve Faal Akıl. Mütehayyile ve akıl tarafından bu çift yönlü alımlama, İbn Sînâ'nın semavî akıllar ve nefislerden oluşan âlem yapısı tarafından gerekli kılınmıştır. Dolayısıyla, Kur'an'ın tamamı için tefsir gerekli değildir, çünkü hayal gücünün yanı sıra akıl da belirleyicidir. Bu çift yönlü alımlama ilahi yasanın algısını da etkiler, zira birinci durumda içerik yorumlanmalıdır, ikinci durumda ise tüm insanlar ve tüm zamanlar için geçerlidir.

Üçüncü olarak, madde üzerinde etki konusunda yazar, çift nedensellik kavramına geri döner. Bu anlayışa göre ayrıntılı akılların faaliyeti, semavî nefislerin psikosomatik etkisi andıran ikincil nedenselliğiyle tamamlanır. Bu nokta büyük bir önem taşır zira İbn Sînâ'nın metafizik sisteminde mucizeleri, dua edilerek gerçekleştirilen dilekleri ya da dünyevî eylemlerin ahiretteki etkilerini açıklama imkânı sunar. İlahi nedensellik ve bilgi, tikel olayların bilgisine sahip olan semavî nefisler aracılığıyla ay altı âlemi etkiler. Böylece, akli ya da ruhsal tasavvurlar maddeyi etkileyebilir. Duaların işleyişi, tüm sebeplerin ilahi hikmet gereği bir araya gelmesiyle gerçekleşir. *Metafizik*'in duası, entelektüel bir soruna çözüm arayışına benzetebilmesinin nedeni de budur. Hem insanı dua etmeye sevk eden arzu hem de akli problemin çözümü semavi âlemden gelir. Mütehayyilenin iyileştirici gücü de bu şekilde açıklanır. Ruh bir şeyi tahayyül ettiğinde ve bu imge onda güçlendiğinde, bedensel madde bu görüntüye karşılık gelen bir şekil alır. Bazı ruhsal tasavvurlar, araçların ve onların kullanımı konusunda bir bilimin garantileyebileceğinden daha büyük bir güce sahiptir. Böylece, tubben ölüme mahkum edilen bir kişi, eğer iyileşme inancı sarsılmazsa hayatta kalabilir. Bu formlar tikel bir ruhta sağlam bir şekilde yerleşmişse, değişen şey tikel maddedir; ama eğer bunlar tümel ruhta ortaya çıkarsa, bütünün doğası üzerinde etkili olarak bir mucize meydana getirebilir.

Akil, mütehayyile ve maddesel etkiyi ilgilendiren üç nebevî yetkinlik, Ay üstü âlemdeki üç feyz seviyesine karşılık gelir: Akıllar, ruhlar ve cisimler. Böylece Peygamber, bu üçlü yetkinliği duyulur âlemde gerçekleştirerek, semavî âlemdeki mükemmelliğin yeryüzünde yansımaları sağlar. Peygamberin aklı, ruhu ve bedeni arasındaki uyum, akıllar, ruhlar ve semavî cisimler arasındaki etkileşimi mükemmel bir şekilde yansıtır. Onun bedeni ruhunun etkisine, ruhu da aklının etkisine tabidir. Peygamberin filozoftan üstün olması da bu üçlü kemal sayesinde mümkündür. Çünkü filozof, aklının üstünlüğüne rağmen, ne semavî ruhlarla müşterek bir hayale ne de maddeye etki edecek aktif bir kudrete sahiptir.

İkinci bölümde Sebti, nübüvvetin ahlakî ve siyasî boyutlarını inceleyerek, özellikle şeriatın ruhun manevi arınmasındaki belirleyici rolünü vurgular. Allah, insanları tutkularına terk etmez ve kendisine dönmelerini sağlamak için onlara yol gösterir. Semavî ruhların aracılık ettiği çift nedensellikte uygulanan ilahi takdir, insanlığı, insan türünün varlığını sürdürmesine ve varlığını tam olarak yetkinleştirmesine izin veren bir insandan mahrum bırakamazdı. Böylece Sebti, devletin bekası kadar ruhun da kurtuluşuna yönelik olan *şeriatın* çift yönü fikrini savunur. Ancak iki boyut aynı seviyede yer almaz. Şeriat, öncelikle ruhun kurtuluşunu sağlamayı, ardından erdemli bir şehir kurmayı amaçlar. Yazar, *Metafizik*'in son bölümlerinin yazım sırası ile bu hiyerarşiyi doğrular. Üçüncü bölüm, beden ölümünden önce ruhu arındırmak için ibadetlerin gerekliliğini ele alır. Bu anlamda, şeriat Allah'a dönüş hazırlık sürecine katkıda bulunur ve gerçek erdem ruhun arınmasıdır. İbn Sînâ, sosyal hayatın ayrıntılarını etkileyen muamelatı sadece dördüncü bölümde ele alır. Bu çift boyut, şeriatın mükemmelliğini sağlar; zira bireyin tutkularının kontrol edildiği bir şehirde yaşamasına olanak tanır. İnsanlar, birbirlerine ihtiyaç duydukları için toplum içinde yaşarlar. Şeriat gereklidir çünkü insan yaşamının birbirinden ayrılamayan bu iki ahlakî ve politik yönünü ancak o bir araya getirebilir. Ancak kolektif boyut bireysel yetkinliğe hizmet ettiği için, Sebti'ye göre İbn Sînâ gerçek bir siyaset bilimi geliştirmez.

Şeriatın birincil işlevi, şehirde birlikte yaşama sorunu değil, insanların gerçek doğalarını sürekli hatırlatacak bir rehberliğe ihtiyaç duymalarıdır. Yasa gereklidir çünkü ahlakî normlar teorik düşünceden türemez. Bu nedenle, filozof bu normları aklıyla belirleyemez; bunlar Allah tarafından vahyedilmelidir. Böylece vahiy, insanın aklî ruhunu tam anlamıyla kullanmaktan alıkoyan şehvet ve öfkeye maruz kalmamasına yardımcı olur. Vahiy sayesinde tutkuların kontrolü, insanlara hem uyum içinde bir arada yaşamalarını hem de akıllarını tam olarak kullanmalarını sağlar. Bu yüzden Sebti'ye göre, İbn Sînâ'nın ahlakî, felsefeye değil Kur'an'a dayanır.

Ahlak siyasetle yakından bağlantılıdır çünkü fıkıh teorik bir bilim değildir. Bu nedenle, ahlakî önermeler kanıtsal kıyasların öncüllerini oluşturamaz. “Adalet iyidir” fikri, aklın doğasından türeyen bir hakikate sahip değildir. Bu yüzden vahiy gereklidir; zira etik normlar pratik akıl tarafından türetilemez. Yasa olmasaydı, adaletsizlik hüküm sürecek ve insan türünün hayatta kalması tehlikeye girecekti. İnsan akli, tümellemeli ilgisi olmayan etik ilkelerin kaynağı olamaz. Böylece, İbn Sînâ, yasanın vahyedilmesinin gerekliliğini metafiziği aracılığıyla belirler. Ancak bu, yasanın evrensel geçerliliği olan matematiksel doğrulardan oluşmadığı anlamına gelir. İbadetlerin aksine muamelata giren kısım tarihsel sürece tabidir ve dolayısıyla yorumlanmalıdır.

Girişte de belirttiğimiz gibi, eseri değerli kılan nokta, İbn Sînâ'nın sisteminin tutarlılığı için peygamberliğin metafizik açıdan gerekli olduğunu detaylı bir şekilde temellendirmesidir. İki bölüm, biri teorik diğeri pratik bir düzlemde, ruhların Allah'a dönüşünü sağlamak için vahyin ve nübüvvetin zorunluluğunu sergiler. Çalışmaya eşlik eden temel sorunsal, tikelliğe ilişkin nübüvvetin tümeller odaklanan metafiziğe dahil edilmesinin yol açtığı gerilimden oluşur. Aslında bu gerilim, ilahî vahyi aklın araçlarıyla düşünme kaygısının merkezinde yer alır. Sebti'nin çalışması, bu kesişimin nasıl felsefi açıdan verimli bir etkileşime yol açtığını gösterir. Bir yandan, İbn Sînâ, peygamberlik, dua ve namaz gibi dini unsurları aklî bir düzleme dahil eder. Diğer yandan, aklın sınırında olan bu öğelere yönelik rasyonel yaklaşımı, onun Yunan kaynaklarını aşmasına imkân tanır. Dini unsurlarla bu etkileşim, kavramsal yeniliklere vesile olduğu için bu tarz konuların incelenmesi, alanın geleceği açısından özel bir öneme sahiptir.